

EVFEMIZMLARNING NUTQIY FAOLIYATDAGI PRAGMATIK VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI

Aliyeva Nargiza Nodirovna,
Qo'qon Davlat Universiteti
Xorijiy Metodika kafedrasida dotsenti,
G-mail: aliyevanargiza411@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada evfemizmlarning nutqiy faoliyatdagi pragmatik va funksional xususiyatlari lingvistik nuqtai nazardan chuqur tahlil qilinadi. Evfemizmlar ijtimoiy muloqotda noqulay, qo'pol yoki salbiy ta'sirga ega bo'lishi mumkin bo'lgan birliklarni yumshatib ifodalash vositasi sifatida o'rganiladi. Tadqiqotda evfemizmlarning semantik-pragmatik tabiati, ularning kommunikativ strategiyalardagi o'рни hamda nutq madaniyatiga ta'siri misollar asosida yoritilgan. Shuningdek, evfemizmlar tilning ijtimoiy moslashuv mexanizmi sifatida ham talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: evfemizm, pragmatika, nutqiy faoliyat, semantika, kommunikatsiya, nutq madaniyati, ijtimoiy til.

Аннотация. В данной статье проводится углублённый анализ прагматических и функциональных особенностей эвфемизмов в речевой деятельности. Эвфемизмы рассматриваются как средство смягчения грубых, неудобных или негативно окрашенных языковых единиц в процессе коммуникации. Особое внимание уделяется их семантико-прагматической природе, роли в коммуникативных стратегиях и влиянию на культуру речи. Эвфемизмы также интерпретируются как механизм социальной адаптации языка.

Ключевые слова: эвфемизм, прагматика, речевая деятельность, семантика, коммуникация, культура речи, социальный язык.

Annotation. This article provides an in-depth analysis of the pragmatic and functional characteristics of euphemisms in speech activity. Euphemisms are examined as linguistic tools used to soften harsh, inconvenient, or negatively charged expressions in communication. The study focuses on their semantic-pragmatic nature, role in communicative strategies, and influence on speech culture. Euphemisms are also interpreted as a mechanism of social adaptation in language.

Keywords: euphemism, pragmatics, speech activity, semantics, communication, speech culture, social language.

Kirish. Til jamiyat hayotida insonlar o'rtasidagi asosiy kommunikativ vosita sifatida muhim o'rin egallaydi. U nafaqat axborot uzatish, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, madaniy qadriyatlarni ifodalash va shaxslararo aloqalarni shakllantirish vazifasini ham bajaradi. Nutq jarayonida har doim ham fikrlar bevosita va ochiq ifodalanmaydi, chunki ijtimoiy me'yorlar, etik talablar va madaniy qadriyatlar bunga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, evfemizmlar tilning muhim pragmatik birliklaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Evfemizmlar yordamida so'zlovchi noqulay, qo'pol yoki salbiy emotsional yukga ega bo'lgan birliklarni yumshoq shaklda ifodalaydi. Bu esa muloqot jarayonida ijobiy kommunikativ muhitni ta'minlaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi evfemizmlarning nutqiy faoliyatdagi pragmatik va funksional xususiyatlarini lingvistik jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Evfemizmlar turli mavzular bilan bog'liq holda go'llanadi. Xususan, o'lim, kasallik, yosh, tashai ko'rinish, ijtimoiy mavqe, siyosiy va iqtisodiy holatlar kabi nozik

tushunchalarni ifodalashda evfemistik birliklardan keng foydalaniladi Masalan, ingliz tilida "die" so'zi o'rniga "pass away", o'zbek tilida esa "o'ldi" o'rniga "olamdar o'tdi" kabi ifodalar qo'llanilishi insoniy hurmat va nutq madaniyatini aks ettiradi. Bunday birliklar muloqotning muloyim va madaniy shaklda kechishiga xizmat qiladi. Evfemizmlar tilning nafagat pragmatik, balki semantik va kognitiv tizimi bilan ham uzviy bog'liqdir. Ularning yuzaga kelishida metafora, metonimiya, perifraz, ma'no kengayishi va ma'no torayishi kabi semantik iarayonlar muhim rol o'ynaydi. Shu sababli evfemizmlarni o'rganish tilshunoslikning pragmalingvistika, sotsiolingvistika va kognitiv lingvistika kabi yo'nalishlari bilan chambarchas alogador hisoblanadi,

Evfemizmlar turli mavzular bilan bog'liq holda go'llanadi. Xususan, o'lim, kasallik, yosh, tashai ko'rinish, ijtimoiy mavqe, siyosiy va iqtisodiy holatlar kabi nozik tushunchalarni ifodalashda evfemistik birliklardan keng foydalaniladi.

Adabiyotlar tahlili. Evfemizmlar lingvistikaning semantika, pragmatika va sotsiolingvistika yo'nalishlarida keng o'rganilgan. Ular nutq madaniyati va kommunikativ strategiyalarning ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Tadqiqotlarda Geoffrey Leech pragmatikani nutqdagi ijtimoiy moslashuv mexanizmi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, evfemizmlar "muloyimlik prinsipi"ni amalga oshiruvchi vositalardan biridir.

Keyth Allan va Kate Burridge evfemizmlarni tilning ijtimoiy bosimga javob beruvchi lingvistik strategiyasi sifatida talqin qiladi. Ularning ta'kidlashicha, evfemizmlar jamiyatda noqulay mavzularni yumshatish uchun xizmat qiladi va bu "Pragmatics" asarida nutq jarayonida kontekst va pragmatik omillar muhimligi ta'kidlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlar qo'llanildi:

- tavsifiy (deskriptiv) metod;
- qiyosiy tahlil;
- pragmatik-kontekstual tahlil;
- semantik interpretatsiya;

Evfemizmlar quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

- noqulay ma'nolarni yumshatish;
- ijtimoiy konfliktni kamaytirish;
- nutq madaniyatini saqlash;
- kommunikativ moslashuvni ta'minlash;

Tahlillar va natijalar. Evfemizmlar til tizimining barqaror qismi bo'lib, ular doimiy ravishda ijtimoiy ehtiyojlarga moslashib boradi. Masalan, "o'ldi" so'zi o'rniga "olamdan o'tdi", "vafot etdi", "ko'z yumdi" kabi yumshoq ifodalar ishlatiladi.

Bu hodisa evfemizmlarning ikki asosiy xususiyatini ko'rsatadi:

Semantik yumshatish – ma'noni yengillashtirish

Pragmatik moslashuv – ijtimoiy vaziyatga mos nutq tanlash

Evfemizmlar faqat o'lim yoki kasallik kabi mavzularda emas, balki iqtisodiy, siyosiy va kundalik muloqotda ham keng qo'llaniladi. Masalan:

“ishsiz” o‘rniga “ish qidirayotgan shaxs”

“qari” o‘rniga “yoshi ulug‘ inson”

Bu esa tilning ijtimoiy sezgirlikka ega ekanligini ko‘rsatadi.

Evfemizmlarning shakllanishida jamiyatning madaniy qadriyatlari, diniy qarashlari va axloqiy me'yorlari muhim o'rin tutadi. Har bir jamiyat o'zining ijtimoiy-madaniy muhitiga mos ravishda ayrim tushunchalarni yumshoqrog yoki bilvosita ifodalashga intiladi. Shu sababli evfemizmlar turli tillarda o'ziga xos shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, ingliz tilida "passed away", "senior citizen", "economically disadvantaged" kabi birliklar keng qo'llansa, o'zbek tilida "olamdan o'tdi", "nuroniy", "kam ta'minlangan" kabi ifodalar ishlatiladi. Tilshunoslikda evfemizmlar praqmalingsvistika nugtayi nazaridan ham muhim ahamiyatga ega, Chunki so'zlovchi evfemizmlar orgali tinglovchining hissiy holatini hisobga oladi va kommunikativ vaziyatga mos nutqni tanlaydi. Bu esa nutqning muloyim, hurmatli va ijtimoiy ihatdan magbul bo'lishini TabMMHnañpn. Ayniqsa, rasmiy nutqda, diplomatik muloqotda va ommaviy axborot vositalarida evfemizmlardan faol foydalaniladi.

Bundan tashgari, evfemizmlar inson tafakkuri va kognitiv jarayonlari bilan ham bog'liqdir. Insoir ayrim salbiy yoki nogulay tushunchalarni bevosita qabul qilishdan qochib, ularni obrazli yoki yumshog shaklda ifodalashga moyil bo'ladi Shu jihatdan metafora va metonimiya evfemizmlarning shakllanishida muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, "hayotdan ko'z yumdi", "so'nggi manzilga kuzatildi" kabi birliklar metaforik asosda yuzaga kelgan evfemizmlardir. Nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki evfemizmlar tilning dinamik va doimiy rivoilanib boruvchi qatlamlaridan biridir. Jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar yangi evfemistik birliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Shu bois evfemizmlarni lingvistik pragmatik va sotsiomadaniy jihatdan o'rganish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri xucobnaHa n.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, evfemizmlar nutqiy faoliyatda quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Kommunikativ yumshatish funksiyasi. So'zlovchi fikrini yumshoq va madaniyatli shaklda ifodalaydi.

Ijtimoiy moslashuv funksiyasi. Jamiyatning etik va madaniy me'yorlariga mos nutq yaratadi.

Psixologik ta'sir funksiyasi. Tinglovchining emotsional holatini himoya qiladi.

Pragmatik boshqaruv funksiyasi. Muloqotdagi konfliktlarni kamaytiradi.

Evfemizmlar ayniqsa ommaviy axborot vositalari, siyosiy nutq va rasmiy muloqotda keng qo'llaniladi. Bu esa ularning zamonaviy kommunikatsiyada muhim vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, evfemizmlar nutqiy faoliyatda muhim pragmatik va funksional birlik sifatida namoyon bo'ladi. Ular tilning ijtimoiy, madaniy va kommunikativ tizimida muhim o'rin egallaydi. Evfemizmlar yordamida so'zlovchi o'z fikrini yumshoq, madaniy va ijtimoiy jihatdan maqbul shaklda ifodalaydi. Shu bois, evfemizmlarni lingvistik jihatdan chuqur o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Allan, K., Burrige, K. Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon. Oxford University Press.
2. Leech, G. Principles of Pragmatics. London: Longman.
3. Levinson, S. C. Pragmatics. Cambridge University Press.
4. Crystal, D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics.
5. Safarov, Sh. Pragmatika asoslari. Toshkent.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent.
7. Yule, G. Pragmatics. Oxford University Press.
8. Brown, P., Levinson, S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
9. Fromkin, V., Rodman, R., Hyams, N. An Introduction to Language. Cengage Learning.
10. Wardhaugh, R. An Introduction to Sociolinguistics. Wiley-Blackwell.
11. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. University of Chicago Press.
12. Trudgill, P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. Penguin Books.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934